

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МАТЕМАТИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЇ МАТЕМАТИКИ І МЕХАНІКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан математичного факультету

С.І. Гоменюк

2019 р.

**ВАРІАЦІЙНІ МЕТОДИ В МЕХАНІЦІ ДЕФОРМІВНОГО
ТВЕРДОГО ТІЛА**

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

підготовки магістра

спеціальності 113 Прикладна математика

освітньо-професійна програма Прикладна математика

Укладач Швидка Світлана Петрівна, к.ф.-м.н., доцент, доцент кафедри
прикладної математики і механіки

Обговорено та ухвалено
на засіданні кафедри
прикладної математики і механіки

Протокол № 1 від 21 серпня 2019 р.

Завідувач кафедри

В.З. Гриншак
(підпис, прізвище і ініціал)

Ухвалено науково-методичною радою
математичного факультету

Протокол № 1 від «02» вересня 2019 р.

Голова науково-методичної ради
факультету

О.С. Пшенична
(підпис)

2019 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Галузь знань 11 Математика та статистика	Вибіркова	
		Цикл дисциплін професійної підготовки	
Розділів – 2	Спеціальності: 113 Прикладна математика	Рік підготовки:	
		2-й	
Загальна кількість годин – 150	Освітньо-професійна програма Прикладна математика	Лекції	
		22 год.	
		Лабораторні заняття	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 10	Рівень вищої освіти: магістерський	22 год.	
		Самостійна робота	
		106 год.	
		Вид контролю: залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою вивчення навчальної дисципліни «Варіаційні методи в механіці деформівного твердого тіла» є отримання нових знань з варіаційних принципів і методів та алгоритмів їх застосування для розв'язання задач статичної і динамічної деформівних твердих тіл; удосконалення навичок використання варіаційних методів для дослідження практичних задач та набуття вміння проведення дослідження і розробки методів розв'язання задач механіки деформівного твердого тіла з використанням сучасних персональних комп'ютерів.

Основними завданнями курсу є:

- ознайомлення з лінійною теорією пружності у декартових координатах;
- ознайомлення з основними варіаційними принципами;
- отримання системних знань стосовно постановок та методів розв'язання варіаційних задач статичної і динамічної деформівних твердих тіл та конструкцій;
- ознайомлення з варіаційними методами в механіці;
- набуття навичок застосування теоретичних відомостей до розв'язування практичних задач.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати: основні варіаційні принципи та методи розв'язування задач механіки деформівного твердого тіла, границі застосування варіаційних методів, критерії оцінки отриманих результатів;

вміти: формулювати математичну постановку задач механіки деформівного твердого тіла як варіаційних, застосовувати основні варіаційні принципи та методи до пошуку розв'язків типових задач; проводити аналіз отриманих аналітичних розв'язків та робити відповідні висновки.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких **компетентностей**:

- здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми прикладної математики у професійній діяльності або в процесі навчання, що передбачає застосування математичних теорій та методів і характеризується комплексністю та невизначеністю умов;
- здатність вести дослідницьку діяльність, включаючи аналіз проблем, вибір способу й методів дослідження, а також оцінку якості результатів;
- здатність використовувати й адаптувати математичні теорії, методи та прийоми для доведення математичних тверджень і теорем;
- здатність математично формалізувати постановку завдання;
- здатність обирати та застосовувати математичні методи для розв'язання практичних задач дослідження, моделювання, аналізу, проектування, керування, прогнозування, прийняття рішень.

Міждисциплінарні зв'язки

«Варіаційні методи в механіці деформівного твердого тіла» є продовженням дисципліни «Варіаційне числення та методи оптимізації». Під час формування умінь з обох дисциплін застосовують схожий математичний апарат, принципи, методи та алгоритми. Засвоєння курсу базується на знаннях, що одержані при вивченні дисциплін «Математичний аналіз», «Диференціальні рівняння», «Рівняння з частинними похідними». Отримані теоретичні знання і набуті практичні вміння можуть бути корисними при виконанні кваліфікаційної роботи магістра

3. Програма навчальної дисципліни

Розділ 1. Варіаційні принципи механіки

Тема 1. Історія розвитку, роль і місце варіаційних принципів та методів в механіці деформівного твердого тіла. Загальна характеристика варіаційних методів

Приклади виникнення задач механіки деформівного твердого тіла як варіаційних. Роль і місце варіаційних принципів і методів при розв'язуванні задач механіки та особливості їх застосування. Загальна характеристика варіаційних методів. Питання вибору апроксимуючих функцій. Ступінь наближення варіаційного розв'язку до дійсного.

Тема 2. Елементи лінійної теорії пружності у декартових координатах
 Напруження у точці твердого тіла. Напруження на похилій площинці. Умови на поверхні. Напруження у зразку, що деформується. Тензор напружень. Головні напруження. Інваріанти напруженого стану. Інтенсивність напружень. Найбільше дотичне напруження. Розрахунок напружень. Складові переміщення і деформації та залежність між ними. Об'ємна деформація. Тензор деформації. Головні деформації. Інтенсивність деформацій. Розрахунок деформацій.

Тема 3. Варіаційні принципи механіки

Основні варіаційні принципи механіки пружного тіла в прямолінійній системі координат: принцип можливих переміщень Лагранжа, принцип можливих сил Кастіл'яно. Теореми Кастіл'яно. Принцип Гамільтона-Остроградського. Отримання рівняння руху пластинки з включеннями, виходячи з енергетичних передумов.

Тема 4. Прикладна теорія пружності. Прогин тонких пластин

Основні означення та гіпотези теорії тонких пластин. Переміщення та деформації. Напруження та зусилля. Диференціальне рівняння зігнутої серединної поверхні. Умови на контурі. Розв'язок Нав'є. Розв'язок Леві.

Розділ 2. Варіаційні методи у статичних і динамічних задачах прикладної теорії пружності

Тема 5. Варіаційні методи: метод Рітца-Тимошенко, метод Бубнова-Гальоркіна, метод Власова-Канторовича

Загальна характеристика варіаційних методів. Методи Рітца-Тимошенко, Бубнова-Гальоркіна у загальній задачі пружно-пластичного середовища. Фізичне трактування методів. Застосування методів Рітца-Тимошенко та Бубнова-Гальоркіна у задачах прогину прямокутної пластини з граничними умовами шарнірного спирання та жорсткого защемлення при дії зосередженої сили та рівномірно розподіленого навантаження. Аналіз отриманих у вигляді рядів аналітичних розв'язків та дослідження збіжності розв'язків. Похибка розв'язків. Метод Власова-Канторовича та його обґрунтування Галимовим. Фізичне трактування метода. Метод Слободянського оцінювання похибки. Застосування методу Власова-Канторовича для отримання рівняння зігнутої поверхні квадратної пластини жорсткого защемлення по контуру при дії рівномірно розподіленого навантаження.

Тема 6. Варіаційні методи у динамічних задачах теорії пружності
 Дослідження вільних поперечних коливань стрижня та прямокутної пластини. Визначення власних частот.

Тема 7. Коливання пластини з включеннями

Математична модель пластини з включеннями. Застосування принципу Гамільтона-Остроградського для отримання диференціального рівняння руху. Застосування метода Бубнова-Гальоркіна для розв'язування задачі про коливання пластини з включеннями. Аналіз отриманих у вигляді рядів аналітичних розв'язків та дослідження збіжності розв'язків. Похибка розв'язків.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тематичних розділів і тем	Кількість годин							
	денна форма				заочна форма			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		л	лаб.	сам.роб.		л	лаб.	сам.роб.
				1.3				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Розділ 1. Варіаційні принципи механіки								
Тема 1. Історія розвитку, роль і місце варіаційних принципів та методів в механіці деформівного твердого тіла. Загальна характеристика варіаційних методів	17	2		15				
Тема 2. Елементи лінійної теорії пружності в декартових координатах	25	4	6	15				
Тема 3. Варіаційні принципи механіки	19	2	2	15				
Тема 4. Прикладна теорія пружності. Прогин тонких пластин	21	4	2	15				
Разом за розділом 1	82	12	10	60				
Розділ 2. Варіаційні методи у статичних і динамічних задачах прикладної теорії пружності								
Тема 5. Варіаційні методи: метод Рітца-Тимошенко, метод Бубнова-Гальоркіна, метод Власова-Канторовича	29	4	10	15				
Тема 6. Варіаційні методи у динамічних задачах теорії пружності	19	2	2	15				
Тема 7. Коливання пластини з включеннями	20	4		16				
Разом за розділом 2	68	10	12	46				
Усього годин	150	22	22	106				

3. Теми лекційних занять

№ теми з/прогр.	Назва теми	Кількість годин
1	2	3
1	Історія розвитку, роль і місце варіаційних принципів та методів в механіці деформівного твердого тіла. Загальна характеристика варіаційних методів	2
2	Напруження у точці твердого тіла. Напруження на похилій площинці. Умови на поверхні. Напруження у зразку, що деформується. Тензор напружень.	2
2	Складові переміщення і деформації та залежність між ними. Об'ємна деформація. Тензор деформації.	2

3	Основні варіаційні принципи механіки пружного тіла в прямолінійній системі координат: принцип можливих переміщень Лагранжа, принцип можливих сил Кастіл'яно. Теореми Кастіл'яно. Принцип Гамільтона-Остроградського	2
4	Основні означення та гіпотези теорії тонких пластин. Переміщення та деформації. Напруження та зусилля.	2
4	Диференціальне рівняння зігнутої серединної поверхні. Умови на контурі.	2
5	Загальна характеристика варіаційних методів. Методи Рітца-Тимошенко	2
5	Метод Бубнова-Гальоркіна. Метод Власова-Канторовича	2
6	Варіаційні методи у динамічних задачах теорії пружності	2
7	Коливання пластини з включеннями	4
Разом		22

6. Теми лабораторних занять

№ теми з/прогр.	Назва теми	Кількість годин
2	Напруження у точці твердого тіла. Напруження на похилій площинці. Умови на поверхні. Розрахунок напружень.	2
2	Складові переміщення і деформації та залежність між ними. Розрахунок деформацій.	4
3	Застосування варіаційних принципів до задач механіки деформівного твердого тіла.	2
4	Прогин тонких пластин.	2
5	Розрахунок пластин на прогин методом Рітца-Тимошенко.	4
5	Розрахунок пластин на прогин методом Бубнова-Гальоркіна.	4
5	Розрахунок пластин на прогин методом Власова-Канторовича	2
6	Дослідження вільних поперечних коливань прямокутної пластини. Визначення власних частот.	4
Разом		22

7. Самостійна робота

№ теми з/прогр.	Назва теми	Кількість годин
1	Приклади виникнення задач механіки деформівного твердого тіла як варіаційних.	15
2	Головні напруження. Інваріанти напруженого стану. Інтенсивність напружень. Варіаційний метод розв'язування задач в напруженнях. Найбільше дотичне напруження. Головні деформації. Інтенсивність деформацій.	15
3	Варіаційний метод розв'язування задач в напруженнях. Отримання рівняння руху пластинки з включеннями, виходячи з енергетичних передумов.	15
4	Розв'язок Нав'є. Розв'язок Леві.	15

5	Метод скінчених різниць.	15
6	Розрахунок динамічних задач для стрижневих систем.	15
7	Коливання пластини з включеннями: випадок включення довільної форми.	16
Разом		106

Індивідуальне завдання

Виконати розрахунок власних частот коливань для пластини з відповідною кількістю включень відповідного розміру і місця розташування. Завдання треба оформити в окремому зошиті та захистити на 9 тижні.

8. Види контролю і система накопичення балів

	Вид контролю	Кількість балів
Розділ 1	1) Лабораторна робота за темою 2	6
	2) Лабораторна робота за темою 3	6
	3) Контрольна робота за темами 2,3	12
	4) Лабораторна робота за темою 4	6
Разом		30
Розділ 2	5) Лабораторна робота за темою 5	18
	6) Лабораторна робота за темою 6	6
	8) Колоквіум з питань для самостійної роботи	6
Разом		30
Індивідуальне завдання	9) Захист індивідуального завдання	20
Залік		20
Всього за семестр		100

Критерії оцінювання кожного з проведених видів контролю

1) Лабораторні роботи за темами «Елементи лінійної теорії пружності в декартових координатах», «Варіаційні принципи механіки» і «Прикладна теорія пружності. Прогин тонких пластин» складаються з практичної та теоретичної частин, кожна з яких оцінюється у 4 і 2 бали відповідно.

2) Контрольна робота за темами «Елементи лінійної теорії пружності в декартових координатах» і «Варіаційні принципи механіки» складається з 4 завдань із загальною оцінкою у 12 балів.

3) Тема «Варіаційні методи: метод Рітца-Тимошенко, метод Бубнова-Гальоркіна, метод Власова-Канторовича» включає 3 лабораторні роботи, кожна з яких оцінюється у 6 балів, а саме у 4 і 2 бали за практичну і теоретичну частини відповідно.

4) Лабораторна робота за темою «Варіаційні методи у динамічних задачах теорії пружності» складається з практичної та теоретичної частин, кожна з яких оцінюється у 4 і 2 бали відповідно.

5) Колоквіум проводиться з питань для самостійної роботи. Під час колоквіуму заслуховуються короткі доповіді з опрацьованих питань, після кожної доповіді обов'язкове обговорення. Максимальна оцінка – 6 балів.

5) Під час захисту індивідуального завдання треба бути готовим пояснити або окремі етапи розв'язання обраних викладачем завдань, або повністю завдання. Максимальна кількість балів дорівнює 20.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ЗА ШКАЛОЮ ECTS	За шкалою університету	За національною шкалою	
		Іспит	Залік
A	90 – 100 (відмінно)	5 (відмінно)	Зараховано
B	85 – 89 (дуже добре)	4 (добре)	
C	75 – 84 (добре)		
D	70 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)	
E	60 – 69 (достатньо)		
FX	35 – 59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)	Не зараховано
F	1 – 34 (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)		

9. Рекомендована література

Основна:

1. Безухов Н.И., Лужин О.В. Приложение методов теории упругости и пластичности к решению инженерных задач: учеб. пособие. Москва : Высш. шк., 1974. 200с.
2. Бердичевский В.Л. Вариационные принципы механики сплошной среды. Москва : Наука, 1983. 448 с.
3. Васидзу К. Вариационные методы в теории упругости и пластичности. Москва : Мир, 1987. 542 с.
4. Ланцош К. Вариационные принципы механики. Москва : Мир, 1965. 408 с.
5. Рекач В.Г. Руководство к решению задач прикладной теории упругости: учеб. пособие. Москва : Высшая школа, 1984. 384 с.
6. Самуль В.И. Основы теории упругости и пластичности: учеб. пособие. Москва : Наука, 1982. 264 с.

7. Филоненко-Бородич М.М. Теория упругости: учеб. пособие. Москва: Физматлит, 1959. 364 с.

Додаткова:

1. Михлин С.Г. Численная реализация вариационных методов. Москва: Наука, 1966. 432 с.
2. Оганесян Л.А., Руховец Л.А. Вариационно-разностные методы решения эллиптических уравнений. Ереван: Изд-во АН АрмССР, 1979. 234с.
3. Ректорис К. Вариационные методы в математической физике и технике. Москва: Мир, 1985. 590 с.
4. Тимошенко С.П., Гудьер Дж. Теория упругости. Москва: Наука, 1979. 527 с.

Інформаційні ресурси:

1. Васидзу К. Вариационные методы в теории упругости и пластичности. Москва: Мир, 1987. URL: http://ebooks.zsu.zp.ua/files/mathbooks/fizika_uprugost/BOOKS/uprugost/20051023_BB3A5B35.djvu
2. Ланцози К. Вариационные принципы механики. Москва: Мир, 1965. 408 с. URL: http://ebooks.zsu.zp.ua/files/mathbooks/2008-5/matemat_modelir/mat_meh/lancosh.djvu
3. Филоненко-Бородич М.М. Теория упругости: учеб. пособие. Москва: Физматлит, 1959. 364 с. URL: http://ebooks.zsu.zp.ua/files/mathbooks/fizika_uprugost/BOOKS/uprugost/filonenko.djvu.

Погоджено

навчальний відділ

« 03 » жовтня 2019 р.